

УДК 371.134+372.41

Людмила Роєнко

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ПРИ ОПРАЦЮВАННІ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

На сучасному етапі розвитку світ стає все складнішим, що вимагає вміння вирішувати складні проблеми, критично ставитися до обставин, порівнювати альтернативні точки зору та приймати зважені рішення. Здатність мислити критично є навичкою, яку треба формувати, розвивати в процесі навчання та виховання учнів.

Актуальність питання визначається і протиріччям, що виникло між потребою сучасної системи освіти у спеціалістах, готових до розвитку критичного мислення молодших школярів та невідповідністю підготовки майбутніх учителів до здійснення зазначеної діяльності під час роботи над художнім текстом.

Останнім часом з'явилося чимало праць українських учених з проблеми формування критичного мислення учнів, студентської молоді. Дослідженню цього питання приділяють значну увагу Т. Воропай, Д. Десятов, О. Марченко, О. Пометун, Л. Терлецька, С. Терно, О. Тягло.

Вивчення досвіду підготовки майбутніх учителів та роботи учителів початкових класів доводить, що є необхідність конкретніше зупинитися на проблемі формування критичного мислення при опрацюванні художніх творів.

Метою статті є висвітлення шляхів професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до розвитку критичного мислення під час роботи з художнім текстом.

Робота з художнім текстом – це читання-спілкування, спрямоване на розуміння його змісту, уміння висловлювати елементарні оцінні судження щодо прочитаного.

Над проблемою повноцінного сприйняття художнього твору працювали і продовжують працювати багато вітчизняних вчених, психологів, методистів, дослідників: Н. Ігнатенко, Г. Кудіна, М. Львов, З. Новлянська, О. Савченко, М. Соловейчик, О. Сосновська, Т. Рамзаєва, Л. Цимбалюк, П. Якобсон та ін. Вони підкреслюють, що крім сприймання літературного твору, важливу роль відіграє мислення.

В педагогіці поширена думка про те, що критичне мислення виникає тоді, коли учні починають досліджувати конкретну проблему. Американський дослідник Д. Клустер, філософ і педагог Дж. Дьюї наголошують, що критичне мислення починається з формулювання запитань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити. Зосередження на проблемах стимулює природну допитливість учнів і спонукає їх до критичного мислення [5].

Аналіз уроків читання як вчителів початкової школи, так і студентів-практикантів свідчить, що ними переважно ставляться закриті запитання, на які відповіддю є «так» або «ні», запитання, які мають лише одну відповідь чи відповідь повідомлено у прочитаному тексті. Такі запитання доречні після первинного читання твору, оскільки вони перевіряють лише знання матеріалу.

Важливим завданням підготовки майбутнього вчителя, який навчатиме учнів мислити критично – це навчити його ставити запитання та формулювати проблеми, вирішувати їх.

Для того, щоб спонукати самих себе і учнів до мислення, студентам слід знати про різні методики та різні типи постановки питань. Так, І. І. Амінов виділяє такі типи питань: навідні запитання – підказують співрозмовнику очікувану від нього відповідь; основні питання – відкриті або закриті питання (плануються заздалегідь); другорядні (для уточнення відповідей) – заплановані або спонтанні; альтернативні – відкриті питання, що містять заздалегідь заготовлені варіанти відповіді; риторичні питання; переломні питання – задаються в тих випадках, коли необхідно переключитися на іншу проблему («Як ви уявляєте...», «Як ви вважаєте, ...»); питання для обмірковування – спонукають до аналізу і коментування; дзеркальне питання зводиться до повторення з питальною інтонацією частини твердження; контрольні запитання – орієнтовані на перевірку знань фактів та мотивів поведінки; провокаційні запитання найчастіше намагаються зловити співрозмовника на суперечності між тим, що він говорить зараз, і сказаним ним раніше [1].

Н. Р. Ванюшева визначає наступні типи питань: репродуктивні питання, що починається зі слів: Хто? Що? Як? Де? Куди?; продуктивні питання (спеціальні): Чи можна вважати (те-то) правильним? Які висновки можна зробити з ...? Які мотиви вчинків героя (-ів)?; продуктивні питання (розділові): Якщо відомо ..., то ...? Якщо ..., то чому ...? ... або ...?; проблемні [2].

Найскладнішим типом питань як для вчителя, так і для студентів є відкриті запитання, тобто такі, які не мають однозначної відповіді [4]. Складність таких питань полягає у тому, що відповіді учнів часто не співпадають з точкою зору вчителя. Однак ці запитання ставити необхідно, бо, обираючи дані, аналізуючи тексти, зіставляючи альтернативні точки зору і використовуючи можливості колективного обговорення, школярі шукають і знаходять відповіді на запитання, що їх дійсно хвилюють. Це вимагає від учителя вміння ставити запитання до тексту, які б допомогли дитині пояснити факти, аналізувати інформацію, синтезувати ідеї, оцінювати та зіставляти свої уявлення з реальними об'єктами.

Ще у 1956 році Бенджамін Блум з колегами визначив, що 95 % питань змушують учнів мислити на найнижчому рівні – відображення інформації. Він запропонував шість різних рівнів мислення (когнітивних

рівнів) від найпростішого до найскладнішого: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінка (таксономія Блума). Кожному рівневі відповідають певні навички мислення і певні запитання.

Тому на заняттях з методики літературного читання, при складанні конспектів уроків слід практикувати різні види відкритих запитань. На рівні здобуття *знань* ставляться запитання Хто? Що? Коли? Де? Як?; відповіді на які свідчатимуть про стан запам'ятовування змісту тексту. Наприклад, опрацьовуючи українську народну казку «Кривенька качечка», вчитель ставитиме наступні запитання:

- Кого зустріли дід та баба у лісі?
- Що було з качечкою?
- Що здивувало діда та бабу, коли вони наступного разу повернулися з лісу?
- Кого помітили сусіди?

Про рівень *розуміння* тексту свідчатиме уміння учнів перефразувати, переказувати прочитане, передбачати подальший перебіг подій та відповідати на запитання: Що означає ...? Як ви розумієте ...? Як іншими словами пояснити ...? Як передати іншими словами ...? Наприклад:

- Які слова чи речення вказують на риси характеру героїв казки?

Рівневі *застосування* учні повинні вирішувати, вирішивши поставлені перед ними проблеми, використовуючи відомі їм факти. Тут доречними будуть наступні запитання: Як це може бути прикладом того, що ...? Яке відношення має це до того ...? Чому це є важливим? Чому це відбулося? Що може зашкодити? Чим може бути корисно? Наприклад:

- Як би діяли ви на місці дівчини-качечки?
- Що б ви зробили на місці героїв казки?

Рівень *аналізу* передбачає поділ тексту на частини, встановлення ланцюжка взаємозв'язків, співвіднесення характерів дійових осіб з їх вчинками. Запитання, що ставляться на цьому етапі: З чого складається ...? Чим відрізняється ...? Які свідчення ви можете навести? Яким чином одна подія може бути пов'язана з іншою? Які пропозиції ви можете подати? Які причини ...?

На рівні *синтезу*, який передбачає створення особливого, оригінального продукту у вербальній формі, запитання ставляться такого плану: Як пов'язані ...? Що спільного між ...? Чому ви вважаєте ...? Що може статися, якщо ...? Які поради ти міг би надати?

- Який висновок ви зробили після ознайомлення з казкою?
- А що могло б бути, якби дід з бабою не спалили гніздечко?
- Що в цій казці схвалюється, а що засуджується?
- Прочитайте прислів'я: «За добро платять добром».
- Як ви його розумієте?
- Кому з казкових персонажів воно могло б стати порадою?

На рівні *оцінки* тексту учні мають висловити власні думки, які

ґрунтуються на їх пріоритетах та цінностях, приймати рішення згідно із самостійно визначеними стандартами, оцінювати якість отриманої інформації. Тут доречними будуть наступні запитання: Чи згодні ви...? Яке рішення ви б обрали? Як би ви розташували наведені факти залежно від їх важливості? Що є найголовнішим у...? На цьому рівні учні оцінюють усю виконану роботу: чи правильно проаналізували текст, чи правильні висновки зробили, чи досягли поставленої мети, чи задоволені результатом? Наприклад:

- Чи справедливо закінчується казка? Чому?
- Що народ засуджує у цій казці?
- Чого нас навчає ця казка?

Така послідовність запитань приваблива тим, що відображає структуру уроку читання твору та навчає студента не лише ставити правильно запитання, а й дотримуватися послідовності, яка відображає сам розумовий процес.

Готуючи студентів до уроків літературного читання, ми намагаємося навчити їх формулювати різні питання, включаючи і ті, які спонукають учня мислити, аналізувати, досліджувати текст. На початковому етапі навчання студентів ставити запитання слід добирати такі твори, в яких крім подій і дій героїв є міркування і приховані питання. Після проведених занять з моделювання питань майбутні вчителі набувають впевненості, а щоб закріплювати практику постановки питань і розвивати ці вміння, ми пропонуємо самостійно розробити конспекти уроків на вивчення казки, міфу, оповідання, нарису. Фрагмент одного з них пропонуємо.

Тема: Культура стародавньої Греції. Матеріал уроку. Міф «Дедал та Ікар» (4 клас).

Мета: познайомити учнів з героями міфу «Дедал та Ікар»; розкрити символічність образу Ікара; розвивати навички читання; формувати оцінні судження; виховувати зацікавленість грецькою міфологією.

Обладнання: виставка книжок «Міфи Стародавньої Греції», ілюстрації до твору. Презентація.

III. Підготовка до сприймання нового твору.

- Ми вже познайомилися з новим жанром літератури – міфом.
- Які особливості цього жанру?
- Міф – (з грецької) переказ, сказання.

Міфи допомагали людині жити в таємничому і складному світі, вони пояснювали причини явищ природи, життя, смерті, зміни дня і ночі. У них йшлося про безсилля людини перед стихією: про боротьбу його з ворожими силами, і про вміння вижити, як би там не було важко.

- З міфами яких народів ви вже ознайомилися?
  - Кожна стародавня цивілізація мала свої міфи і своїх богів. Одна з найвідоміших таких цивілізацій – грецька – залишила нам міфи про Зевса і про справжніх героїв: могутнього Геракла, людяного Прометея.
  - Як же дійшли до нас міфи стародавніх греків? Вони передавалися з
-

уст в уста, з покоління в покоління. Їх створювали мандрівні співаки, які подорожували від одного поселення до іншого і зупинялися в будинках вождів племен.

Говорити про міфи Стародавньої Греції і не знати, де знаходиться Греція, як вона виглядає, – неможливо. І ми вирушимо з вами на Балканський півострів, в Грецію (перегляд презентації).

Подивіться на карту Європи. Греція знаходиться на півдні Європейської частини, складається з материка і 3 тисяч островів. Найвища точка Греції – гора Олімп (2917 м). Тут жили боги!

Прямуємо в Елладу (так у давнину називали Грецію) – колыску давньогрецької цивілізації і культури. Її історія налічує 5 тисячоліть. Все тут: великі міста і дрібні села, незліченні острови і високі гори, кожен камінь овіяний часом, легендами, міфами. Подивіться на ці фото і зробіть висновки самі!

Греція – країна незвичайної краси. Можете собі уявити, що ми насолоджуємося тими ж видами, якими насолоджувалися поети і художники впродовж сторіч!

Столиця Греції – місто Афіни, воно носить ім'я старогрецької богині мудрості і пізнання.

– Яке враження на вас справила Греція?

– А на сьогоднішньому уроці ми прочитаємо міф Стародавньої Греції «Дедал та Ікар».

IV. Перше читання твору.

– Отже, прослухайте першу притчу і скажіть, коли і де відбуваються події?

V. Словникова робота.

З'ясування значення слів: *небіж, засторога, напризволяще, відчайдушний*.

VI. Самостійне читання тексту учнями.

– Зверніть увагу, де у міфі зачин, основна частина і кінцівка.

VII. Аналіз фактичного і образного змісту тексту.

– Коли жив Дедал? Як про це сказано в тексті?

– Ким був (Чим був відомий) Дедал?

– Чому Дедалу довелося покинути Батьківщину?

– Як Дедал опинився на острові Крит?

– Що відчув цар Мінос, коли до нього прибув Дедал?

– Чим займався Дедал на Криті?

– Як почував себе Дедал на чужині? Чому?

– Яким шляхом вирішив майстер повернутися на Батьківщину?

Прочитайте міркування Дедала.

– Знайдіть опис роботи майстра над крилами.

– Прочитайте повчання батька. У яких словах виражена засторога?

– Чому в небі Ікар забув пораду батька? Спробуйте передати почуття, які охопили Ікара, коли він летів (Почуття легкості, свободи і

схожості з образами богів, яким все під силу, закрутила голову безтурботному Ікару. До того ж, він не послухався батька. За це і поплатився своїм життям)

- Доведіть словами з тексту, що Дедал дуже любив свого сина.
- До якого острова долетів Дедал?
- Як люди зберегли пам'ять про Ікара?
- Чи могла ця історія закінчитися щасливо?

VIII. Визначення головної думки твору.

- Яка мрія давніх людей знайшла відображення в цьому міфі? (Бажання підкорити сили природи і, подібно до птаха, відірватися від землі).
- Хто став втіленням мрії людства про крила?
- Чому втіленням одвічної мрії людства про крила став неслухняний і завзятий Ікар, а не його талановитий батько? Як про це сказано у міфі? Прочитайте.

– Кого ми називаємо сьогодні Ікаром? Погано це чи добре бути Ікаром? (Молодих людей, що прагнуть швидко досягти небувалих висот).

IX. Творча робота на основі тексту

Отже, аналіз наукової літератури і власний досвід викладання свідчить, що орієнтація студентів на розвиток критичного мислення учнів у процесі аналізу художніх текстів потребує відповідних підходів: ознайомлення з різними типами питань до текстів та технікою їх постановки, розвиток уміння формулювати питання як у процесі підготовки до уроку, так і в ході самого уроку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аминов И. И. Техника постановки вопросов [Электронный ресурс] / Аминов И. И. – Режим доступа : http://www.elitarium.ru/2005/11/11/tekhnika_postanovki_voprosov.html
2. Ванюшева Н. Р. Методика работы с текстовой информацией на уроках литературы [Электронный ресурс] / Ванюшева Н. Р. – Режим доступа : http://lit.1september.ru/view_article.php?ID=200901715
3. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як його навчити / Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. – Х. : Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007. – 112 с.
4. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії / О. І. Пометун // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 2. – С. 3–7.
5. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. ; наук. ред. передм. О. І. Пометун. – К. : Вид-во «Плеяди», 2006. – 220 с.
6. Тягло О. В. Критичне мислення : навчальний посібник / О. В. Тягло. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – 189 с.